

CORRIGENDA LA INSCRIȚIA LUI AELIUS FAVENTINUS DIN OESCUS

RADU ARDEVAN

În urmă cu câțiva ani am avut ocazia să ne ocupăm de inscripția funerară a procuratorului Aelius Faventinus, descoperită la Oescus în Moesia Inferior (azi Ghighen, Bulgaria)¹. Piesa fragmentară pierdută, cu dimensiunile necunoscute, ea a fost publicată în repetate rânduri². La acea dată, bazându-ne pe fotografia monumentului, am încercat o întregire grafică și o interpretare a textului.

Lectura propusă de noi arată astfel (vezi fig. 1):

Ael(ius) Faventinus v(ir) e(gregius) proc(urator) (ducenarius) Illyrici [vix(it)] / ann(is) LX. Aeli(i) Florentinus, Villanus, [Pe]/regrinus dec(uriones) col(oniae) Aurel(iae) Dacicae N[ap(ocensium)], / Mammosa et Aurel(ius) Gaurus vet(eranus) here[des]. / Secundum voluntatem testame[nti Fe]/stus per [Ael(ium) Ph]ilocalum libertum [fac(iendum) cur(avit)].

Inscripția poate fi datată în primele două decenii ale secolului III p.Chr. Apreciam că textul ne informează despre o familie Aelia de aristocrați din Napoca: trei frați (Florentinus, Villanus și Peregrinus, toți trei decurioni ai coloniei) și sora lor Aelia Mammosa, măritată cu veteranul Aurelius Gaurus. Aceștia, moștenitori ai răposatului procurator Faventinus, puteau să fi fost rude ale sale mai puțin bogate, ceea ce ne ducea la gândul ca Faventinus însuși ar putea fi de obârșie napocensa. Cognomenul Mammosa, posibil autohton, putea susține o anumită ascendență dacică a întregii familii. În sfârșit, aspectul cel mai insolit era dat de ridicarea monumentului, departe de reședința familiei, la Oescus, printr-un *actor* pe nume Festus - dar care nici el nu acționase direct, ci prin libertul Aelius Philocalus.

Trebuie spus că, pentru numeroase probleme (starea socială a dedicantilor, gradul de rudenie între ei, datarea inscripției, natura relațiilor dintre Oescus și Napoca oglindite în acest document), concluziile noastre rămân valabile. Totuși, o privire mai atentă asupra textului și accesul la o bibliografie mai bogată pun în

¹ R. Ardevan, în *ActaMP*, XX, 1996, p.55 - 62.

² *Ibidem*, p. 55, notele 1-4.

lumină câteva slăbiciuni ale restituirii și interpretării noastre³. Așa că întreaga chestiune trebuie reluată.

O primă problemă o ridică numele feminin *Mammosa*. Noi l-am considerat posibil tragic, bazându-ne pe opiniile mai vechi a doi reputați specialiști⁴. În realitate, cuvântul în cauză pare un caz tipic de nume ce poate proveni din arii lingvistice diferite⁵. Dincolo de faptul că forme similare apar în diverse limbi și culturi, el mai poate fi și un derivat obișnuit din interjecțiile universale ale copiilor mici⁶. Chiar o derivare directă dintr-o rădăcină latină nu este de loc exclusă⁷. În plus, forma întâlnită la *Oescus* este foarte rară; până acum se cunoaște o singură atestare identică, tocmai în Africa de Nord⁸. În concluzie, nu avem motive pentru a-l socoti pe *Mammosa* un nume tragic ori chiar autohton⁹.

Odată înlăturată această ipoteză nefondată, dispare și orice temei pentru a considera aceasta familie *Aelia* de aristocrați napocensi drept una de origine autohtonă¹⁰.

La fel stau lucrurile și în ceea ce privește relația lor cu procuratorul *Aelius Faventinus*. În mod evident, familia omonimă din Napoca este moștenitoarea acestuia; dar acest lucru arată numai existența unor relații oarecare între ei, nu neapărat a unei înrudiri¹¹. Tot așa de bine puteau fi doar prieteni ori parteneri de afaceri. Despre originea lui *Aelius Faventinus* nu se știe nimic, el nu apare decât în aceasta inscripție¹². În orice caz, gentiliciul *Aelius* este mult prea răspândit, atât în Dacia cât și în Moesia, pentru a permite decelarea vreunei legături de rudenie¹³.

O altă observație privește persoana lui *Aelius Faventinus*. Textul îl indică drept *procurator ducenarius Illyrici*. Categorie, el nu poate fi decât un *procurator publici portorii vectigalis Illyrici*¹⁴. Așa a și fost considerat de cercetarea

3 Asupra lor ne-a atras atenția cu amabilitate prof. dr. Ioan Piso, care ne-a și sugerat posibile corectări. Îi adresăm încă o dată mulțumirile noastre.

4 A. Calderini, în *Epigraphica*, VII, 1950, p.119; D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*. Wien, 1957, p.283 - 284, 311 - 312, 325. Am trecut prea ușor peste lipsa unei păreri similare la I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, ediția a II-a, p.110, 135, 241.

5 A. Paki, *Populația din Dacia de nord în lumina izvoarelor epigrafice*, teza de doctorat dactilografiată, Cluj-Napoca, 1998, p.319. Vezi supra, nota 3.

6 I. Kajanto, *Supernomina. A Study in Latin Epigraphy*, Helsinki, 1966, p.20.

7 Idem, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965, p.243.

8 *Ibidem*; H. Solin, O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim - Zürich - New York, 1988, p. 357.

9 Cf. R. Ardevan, *op. cit.*, p.58.

10 Rămân alte dovezi, cunoscute, pentru o prezență slabă a autohtonilor romanizați în elita socială de la Napoca (I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul Roman*, București, 1980, p.38; C. C. Petolescu, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1992, p.122 - 123; A. Paki, *op. cit.*, 320, 327).

11 *Ibidem*, p.319. Vezi supra, nota 3.

12 Vezi R. Ardevan, *op. cit.*, p.55 notele 3 - 5, și p.57 nota 18.

13 A. Mócsy, *Beiträge zur Namenstatistik* (Diss. Pann. III.3), Budapest, 1985, p.82, 84.

14 Încă din secolul I p.Chr. noțiunea de "Illyricum" nu mai este folosită în terminologia oficială decât spre a desemna marele district vama din Balcani și valea Dunării (S. J. De Laet, *Portorium. Etudé sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge, 1949, p.232).

de specialitate¹⁵. Astăzi se acceptă ideea că, de regulă, acești procuratori trebuiau să fi fost de rang ducenar¹⁶, ceea ce susține și inscripția acum în discuție.

Dar problema cea mai mare o constituie însăși structurarea textului și mersul logic al acțiunii relatate. Din reconstituirea acceptată până acum ar rezulta că moștenitorii lui Faventius și-au îndeplinit obligația prevăzută în testament - anume de a-i înălța un monument - prin intermediul unui anume Festus (foarte probabil sclav), care și el săvârșește lucrarea printr-un intermediar, libertul Philocalus. Or, o asemenea înșiruire a faptelor este cel puțin neobișnuită¹⁷. Adeseori moștenitorii acționează direct¹⁸; alteori deleagă pe câte un libert (ori un alt intermediar) pentru a acționa în numele lor¹⁹. Însă introducerea unui reprezentant al unui intermediar este absolut nepotrivită și nu-și află nicăieri analogii. În plus, nu pare deloc probabil ca un sclav să execute lucrarea ordonată de stăpâni printr-un libert - chiar dacă acesta din urma ar fi libertul persoanei decedate²⁰.

Așa că se recomandă o revizuire a lecturii (vezi fig.1 și 2). Se observă ușor că numele lui Philocalus și calitatea sa de libert sunt marcate pe partea păstrată a inscripției; numai *nomen gentile* a trebuit reconstituit, și el - în oricare variantă - ar putea fi doar Aelius. Nu tot așa stau lucrurile cu presupusul sclav Festus. Din numele lui s-au păstrat, la începutul rândului 6, doar literele STVS. Întregirea numelui a fost încercată întâi de primul editor²¹ și argumentată apoi de noi²², mereu pe baza existenței sigure a acestor litere. Dacă le acceptăm, numele nu ar putea fi decât Festus.

Dar oare este sigur vorba de un nume? Avem într-adevăr aceste litere pe piatră? Chiar textul inscripției comentate acum ne arată că și o eroare grafică este posibilă. S-a observat că, pe monumentul nostru, scrierea este destul de îngrijită, dar literele nu sunt uniforme, iar pe alocuri apar chiar defecte de incizare²³. Îndeosebi litera T din cuvântul *vet(eranus)* apare clar ca un I²⁴. În chip logic, am putea presupune și alte greșeli similare. Or, tocmai grupul de litere STVS ar putea fi de fapt SIVS, cu I reprezentat de data aceasta ca un T. În acest caz, lacuna de la sfârșitul rândului 5 s-ar completa ușor, într-o variantă mult mai verosimilă: în locul numelui *[Fe]/stus* am avea pronumele *[ip]/sius*; grafic, modificarea este perfect potrivită (vezi fig. 2).

15 Vezi R. Ardevan, *op. cit.*, p.55, nota 5. Paradoxal, a fost ignorat de cea mai recentă cercetare românească a problemei (N. Gudea, *Porolissum II. Vama romană*, Cluj-Napoca, 1996, p.127 - 129).

16 J. Fitz, în M. Tateva, D. Bojadiev (red.), *Studia in honorem Borisi Gerov*, Sofia, 1990, p.64 - 69.

17 Vezi *supra*, nota nr. 3.

18 Câteva exemple mai ușor accesibile: ILS 1388, 1399, 2040, 2043, 2588, 2589, 2591, 2592, 2653, 2833.

19 E. g. ILS 305, 1032, 1392, 2035, 2074, 2086, 2089, 2313. 2345. 2348, 2597, 2601, 7765, 7769, 8280, 8327, 8360.

20 Cf. R. Ardevan, *op. cit.*, p.59 - 61.

21 V. Besevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952, nr. 82, tab.XXXIII/1.

22 R. Ardevan, *op. cit.*, p.57.

23 *Ibidem*, p. 56.

24 *Ibidem*, p. 56-57.

O asemenea amendare a textului este nu numai posibilă, ci și conformă cu tot ce știm despre inscripții similare. Ea are numeroase analogii și abolește automat caracterul nefiresc al acțiunii. Suntem acum în fața unui fapt obișnuit: monumentul funerar al procuratorului Aelius Faventinus s-a înălțat la Oescus (unde probabil a și decedat acesta) de către moștenitorii săi din Napoca, prin libertul lor, în conformitate cu prevederile testamentului. Desigur că această schimbare antrenează și o mică modificare a predicatului (plural în loc de singular).

Propunem așadar următoarea lectură ameliorată:

Ael(ius) Faventinus v(ir) e(gregius) proc(urator) (ducenarius) Illyrici [vix(it)] / ann(is) LX. Aeli(i) Florentinus, Villanus, [Pe]/regrinus dec(uriones) col(oniae) Aurel(iae) Dacicae N[ap(ocensium)], / Mammosa et Aurel(ius) Gaurus vet(eranus) here[des] / secundum voluntatem testame[n]ti ip[s]ius per [Ael(ium) Philocalum libertum [fac(iendum) cur(averunt)].

În traducere:

Aelius Faventinus, de rang ecvestru, procurator ducenar al Illyricului, a trăit 60 de ani. Aelii Florentinus, Villanus, Peregrinus, decurioni ai coloniei Aurelia Dacica Napoca, Mammosa și Aurelius Gaurus, veteran, moștenitori, s-au îngrijit să se facă (monumentul), conform cu voința testamentului lui însuși, prin libertul Aelius Philocalus.

Cu aceste modificări și cu eliminarea unor elemente nesuținute de nimic (sclavul Festus, originea indigenă a familiei, caracterul nefiresc al acțiunii), inscripția de la Oescus discutată acum își păstrează valoarea de izvor istoric, iar celelalte concluzii anterioare ale noastre pot fi menținute²⁵.

ABREVIERI

ActaMP	=	Acta Musei Porolissensis. Zalău.
Epigraphica	=	Epigraphica. Bologna.
ILS	=	H. Dessau, Inscriptiones Latinae selectae, Berlin, I-III, 1892 - 1916.
Thraco-Dacica	=	Thraco-Dacica. București.

CORRIGENDA À L'INSCRIPTION D'AEIUS FAVENTINUS TROUVÉE À OESCUS (RÉSUMÉ)

Notre contribution concernant cette inscription (*ActaMP* XX, 1996, p. 55 - 62) s'avère généralement correcte, mais comporte quelques défauts aussi. On s'efforce cette fois-ci de corriger les erreurs, en s'appuyant sur une littérature spécialisée enrichie. Les résultats sont les suivants:

²⁵ Am considerat necesar să predăm la tipar aceasta *corrigenda* chiar în paginile anuarului care a găzduit studiul nostru anterior, ca o asumare a erorii și o contribuție la îndreptarea ei.

- 1) Le nom Mammosa a plusieurs sources possibles, on n'a aucune raison pour le considérer indigène. Par conséquent, cette famille aristocratique des Aelii de Napoca ne semble pas du tout avoir une souche dacique.
- 2) Leur relation avec le défunt Aelius Faventius consiste uniquement de l'héritage, une parenté ne semble point probable.

La manière d'agir des héritiers semble illogique (on utilise un esclave pour accomplir l'obligation testamentaire, mais il se fait remplacer lui-même par un affranchi!). Mieux vaut considérer un erreur de lapicide au debut de la VIème ligne: au lieu du nom *[Fe]/stus*, on arrive a lire le prenom *[ip]/sius*, ce que change un peu le sens et supprime l'intermédiaire inexistant Festus.

On propose une nouvelle lecture, améliorée, du texte de cette inscription (voir fig. 2 également). L'action décrite n'est que habituelle et logique: la volonté testamentaire du procureur ducennaire Faventius est accomplie par ses héritiers de Napoca par l'intermède de leur affranchi Philocalus.

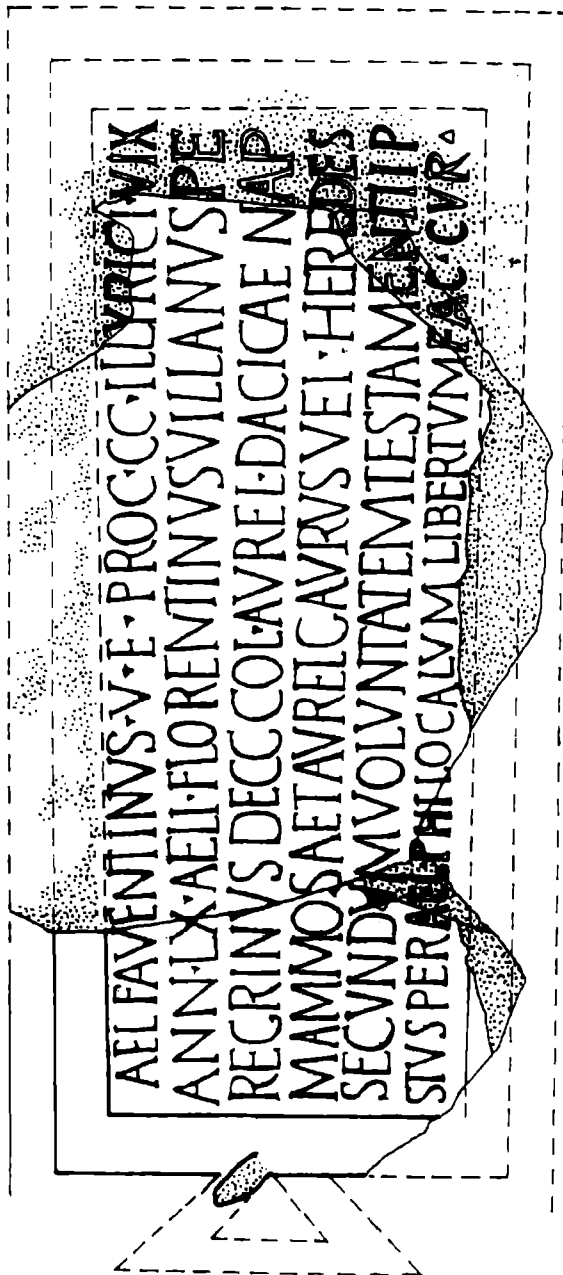

Figura 1 - Inscriptia lui Aelius Faventius din Oescus
 (propunerea de restituire din 1996)

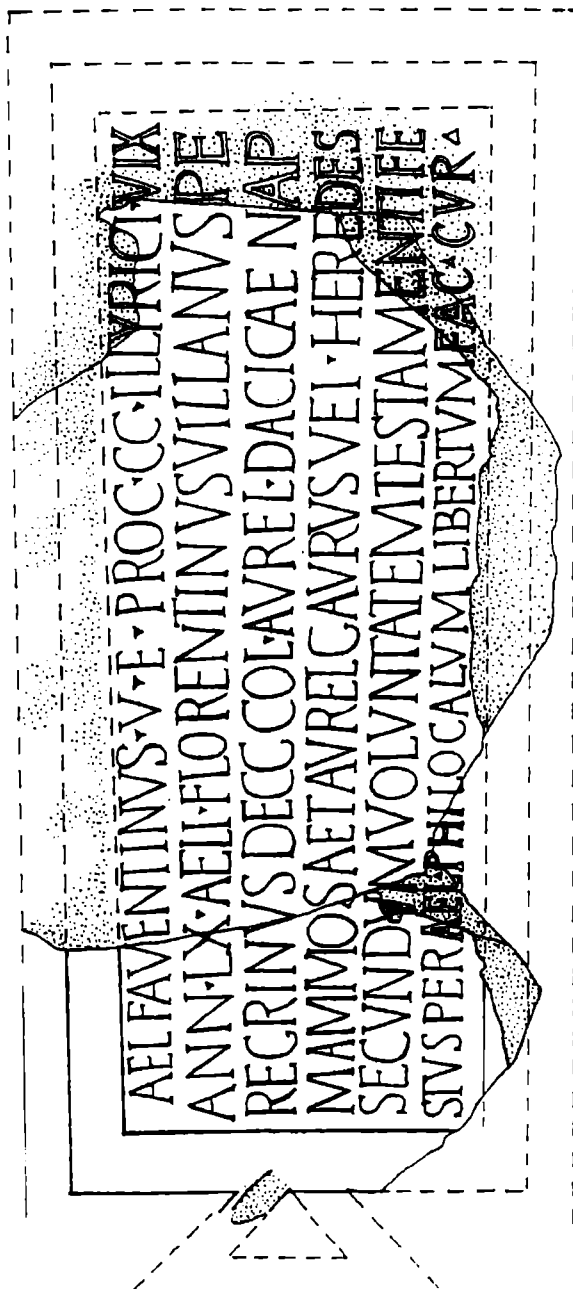

Figura 2 - Inscripția lui aelius Faventius din Oescus
(propunerea de restituire din 1999)